

Stednavne for øen Orø i Isefjord gennem tiderne - samt baggrund for stednavne for lokaliteter på Orø.

Variationer i stednavnet Orø gennem tiderne.

År	Benævnelser	Basisoplysninger
1268	Warthærø	VJb 1231 (1--
1268-1523	Wattherhøe	(16. Aarh.)
1296	Wortherø	u. D (Gram)
1299	Wartherø	(Jens Grands Proces)
1317	Wartherøø	c. 1317 (Bartholin)
1320	Worthærøø	29/2 1320
1370	Vatherø	RJb c.1370
1375	Warderøø	17/12 1375
1462	Oderø	6/5 1462
1466	Oderø	11/3 1466
1557	Oerøen	KancBrevb 3/8 1557
1573	Orø	KancBrevb 16/7 1573
1610	Orø Land	Mandt 1610
1672	Offuer Øe	M. 1672
1688	Ourøe	M. 1688
-	Ovrø	- --1)
1741	Ourø Land	Fæstebrev gaardfæste (3c)
1761	Ourø	”
1787	Ourø Land	”
1908	Ourø	Privat brev (3b)
1910	Orø	Stednavneudv. Retskrivn.liste (6)

GSt Ovrø – Forleddet vistnok æ. da. vard ”Vagt”, oldn. Vorør, i genitiv Ental, og endelsen Ø (1) – hvilket er anerkendt som historisk sandhed i dag.

En anden Mulighed var, at denne Endelse kunde være sekundær, som i flere andre Ønavne (Strynø, Tunø) og at det oprindeligt var et sammensat navn (Warder ell. Wardur Plur. af oldn. Vardi m. ell. varda f., æ. da. Varde ”Stendynge el. Stillads til Mærke” (Kalkar) (1).

Hvorfor disse variationer.

Ind imellem benævnelsen Warthærø (1268) med variationer fremkommer benævnelsen Wortherø (1296), Worthærøø (1320), Vatherø (1370), Oderø (1462) osv. De mange forskellige skrivemåder der kan iagttages op igennem tiderne, er sproglig set udtryk for det samme navn (4).

(Det sker for mange navne, at de bevidst eller ubevidst ændres i tidens løb, og her gælder det at nogle lyd- og bogstavkombinationer er mere bestandige end andre. Ordet warth- hører til de mere ubestandige, der i nogle stednavne udvikler sig til Or- eller Ore-, men som i øvrigt kan udvikle sig på forskellig vis afhængig af hvor i landet vi befinder os (4)).

Da der i gammeldansk tid fandtes flere ord som minder om hinanden, har navnet Orø været tolket lidt forskelligt. Der har eksempelvis været peget på et ord for strandbred, et ord med betydningen vagt og et ord med betydningen sømærke. Men den seneste forklaring går ud på at forleddet i Orø er det gammeldanske ord warth som betyder ”vagt (vagtpost eller vagtmand)” (5).

(Vi ved, af gode grunde, ikke hvordan man talte i middelalderen. De ændringer vi kan iagttage i skriften (herunder ændringer i stednavne) må imidlertid også gælde talesproget – og omvendt. Mærkværdigvis er det sådan, at skriftsproget havde ret faste normer i de ældste skrifter. Der er mere ”slinger i valsen” i den senere del af middelalderen, hvor en bredere del af befolkningen med forskellig dialektal baggrund begynder at lære skriftsprog (4). Dvs. der opstår en sproglig mangfoldighed, der gør skriftsproget mere varieret med baggrund i netop forskellige dialekter).

Sprog og dialekter har været under udvikling gennem tiderne og vil fortsat udvikle sig i fremtiden. Verbalt udtaler man f.eks. et stednavn på det udviklingstrin i sproget man tidsmæssigt er underlagt. Eksempler: Stednavnet ”Skovgårdene” udtaltes i 1920’erne (Sqwgoérn) og i 1950’erne (Skovgårdene). Tilsvarende stednavnet Gamløse der i 1920’erne udtaltes (Gamlyese) og i 1950’erne (Gamløse). Disse stednavne vil givetvis om 50 – 100 år have en anden udtale med den samme officielle norm for skriftsprog.

Iflg. (6) skal stednavnet for øen skrives : ”Orø” – hvilket har været gældende siden 1910. Af de ældre retskrivningslister fremgår det imidlertid, at navnet ofte skrives Ovrø eller Ourø, hvilket skyldes udtalen på tidspunktet. Ore har i den autoriserede form altid været Orø (6).

Trods ovenstående forklaring er det lidt ejendommeligt at variationen af stednavnet Orø allerede fremkommer i 1573, hvorefter der er afvigelser i stednavnet indtil det bliver fastlagt som Orø i 1910.

Stednavne lokaliteter på øen.

Brønde.

Jvfr. MB 1682 Farbrønds Agre, Fars Brøns Aass, Brøns Bierg. GST Brønde. – Pl. Af Subst. Brønd. Fars- i MB 1682 er mulig Gen af Mandsn. Æ. da.. Fathær (1).

Beboere på øen skriver navnet Brønne (3a, 3e) og mener det betyder vejen langs brynet (skovbrynet) – men myndighederne holder stædigt fast ved navnet Brønde.

Bybjerg (*bybjär*, 1920érne).

LensR 1559 Bybierge. KronSk 18/4 1606 Byebierg. Mandt 1610 Bybierg. M 1672 Bybierig. M 1688 + M 1844 Byebierg. – by. By (æ. da. By, oldn. býr b'ær) ”samling af huse, landsby”. Ordet der etymologisk står i forbindelse med verbet bo. Kan bedst udlægges som ”Bakken ved, med landsbyen”(1, 2).

Danske stednavne med –by er brugt i vikingetidens Danelag i England og Normandiet, hvoraf kan udledes at navnet ”Bybjerg” antageligt er fra vikingetiden, eller tidligere. – by tilhører gruppen af gamle bynavne. (1, 2).

Gamløse (*gamlyese*, 1920érne).

FrlReg 1532, LensR 1559 Gamløze. KancBrevb 5/1 1571 Gamløsse. KancBrevb 13/4 1605 Gamløse. KronSk 18/4 1606 Gamløs. Mandt 1610 Gamløs. M 1672 + M 1688 + M 1844 Gamløse. – Af æ. da. Gamme ”fold, Sti”, oldn. Gammi ”Hytte opført af Jord eller Græstørv til Bolig for Finnerne”, sjæll. Dial. Gamme ” en simpel Krybbe for Heste og Kvæg, der sættes paa jorden” (1). Lysning med, ved folden, eller den gamle lysning (5). I Stednavnet betyder det antageligt ”Jordhytte” eller ”Fold af Græstørv”. Fra stednavnsanalysen ved vi at landsbyen Gamløse med rimelighed kan stamme fra tiden før vikingetiden, altså have en baggrund i den senere jernalder, hvor navnet er traderet over vikingetiden til vore dage (1, 2). Løse betød oprindeligt en eng, og endelsen –løse er opstået i den sprogperiode vi kalder urnordisk – dvs. ca. år 400 til 600 efter Kristi fødsel (13).

Hammerfærge (Østrefærge).

GSt Ør Færgested, Postadr9 Hammerfærge (Østrefærge). Kaldes også Øster-Færgested (*øsdra fæ'rsded*, 1920érne) . – Færgestedet har navn efter Hammerbakke i Ferslev Sogn 98 (s.d.) fordi Overfarten over Østerløb foregaar til dette Sted (1).

Hegnaarde (*hæjgo.erne*, 1920érne).

Jvfr. MB 1682 Inderste Heyneds Agere, Mellemste Heineds agere, Yderste Heyneds agere. GSt Hegnegaarde. – Paa stedet fortælles, at der paa Gaarden var Led omkring ved Markerne, deraf Navnet.

Hegn (Ældre dansk hæghn ”Indhegning”, hvortil verbet hegne, oldn. hegna ”hegne, beskytte”, (oldn. Hegnadr) der betyder både ”indhegning” og ”et indhegnet stykke jord”. Gaard (æ. da. garth, oldn. garde) betyder oprindeligt „gærde“, dernæst ”indhegnet jordstykke”, endelig ”bondegaard”) (1).

Næsby (*næ.sby*, 1920érne).

LensR 1559 Nesby. KronSk 18/4 1606 Nesby. Mandt 1610 Nesbye. M 1672 + M 1688 + M 1844 Næsbye. – Af Subst. Næs. – By. By (æ. da. By, oldn. býr b'ær) ”samling af huse, landsby”. Ordet der etymologisk står i forbindelse med verbet bo (1).

Udlægningen af navnet kan vel kun være ”byen på eller ved næsset”(2). (Næs (oldn. nes), et fællesgermansk ord, afledning af ordet næse. Betegner i stednavne alm. halvøer eller odder, der skyder sig ud i vandet. (Med hensyn til ordets betydning kan man sammenligne hoved, hals og nakke, ligeledes brugte stednavne om fremspringende punkter i terrænet, alle billedligt overført fra det menneskelige legeme)).

Danske stednavne med -by er brugt i vikingetidens Danelag i England og Normandiet, hvorefter kan udledes at navnet "Næsby" antageligt også er fra vikingetiden, eller tidligere. – Bynavne tilhører gruppen af gamle bynavne (1, 2).

Sibirien, Hse. (*Sj'bj'rjen*, 1920'erne).

Huse paa et afsides sted. Navnet blev 1921 opgivet at være 20-30 år gammelt. Andre Huse i Danmark bærer samme Navn, som er Opkaldelse efter det asiatiske-russiske Sibirien (1).

Skovgaarde, Gde. (*sgcwgoérn*, 1920'erne).

MB 1682 Skouf Wang, Skouf Støcker Ofuer weyen, Skouf Stycker, Synder Skoufs Agre. GSt. Postadr9 Skovgaarde. – Har før været én Gd., nu to – Vang.

Vang (oldn. Vangr "åben plads hvor folk forsamles". Det betyder "en indhegnet mark, ager eller eng". I Nordsjælland optræder det ofte i skovnavne.

Gaard (æ. da. garth, oldn. garde) betyder oprindeligt „gærde“, dernæst "indhegnet jordstykke", endelig "bondegaard" (1). Gården ved, i skoven (5).

Gården lå før udskiftningen 1802 i vænget Bygaden 7. Ved udskiftningen blev gården lagt i læ ved en lund, som menes at være sidste rest af oldtidsskoven (vildt voksende skov fra fortiden) på Orø og blev kaldt "Skovlundegård" (3a). I 1866 blev gården delt mellem to brødre, og en ny gård blev bygget syd for lunden med navnet "Skovgården" (3e).

Snave Færgested (*sna's*, 1920'erne).

GSt Snave Færgested. Postadr9 Snave (Gd.). – Af Snave, som i no. Dialekt betyder "en spids, en Odde eller Tange af Landet" (Aasen), oldn. Snag- i snaghyrindr "som har fremstaaende hjørner" eller en Snabe, i Jy. Bl. a. "Skovstrimmel, der strækker sig ind i Marken", sv Dial. Snabe "Spids, fremstikkende Odde". Ved Snave Færgested gaar en lille Odde ud i vandet (1).

Stensbjerg, gården Olufsminde og højen Kongshøj.

Fra Kong Valdemars Jordebog (ValdJb. 1231) ved vi, at Orø var med i en fortegnelse over Krongodset under Valdemar II Sejr (1202-1242), under navnet Wartherøe (3a, 3g).

Stednavnene her menes at have tilknytning til dronning Margrethe I (1353 – 1412), (regent 1387 – 1412) - også regent for Norge og hendes søn Oluf (1370 – 1387), (regent 1375 – 1387, med moderen Margrethe som formynder), - også regent for Norge, (2e).

(15a, 1758) udtrykker: "Øboerne fortæller, at Dronning Margrethe har haft et lysthus på Stensbjerg"- der er kun ruiner tilbage. I skrifterne syntes det at være et historisk faktum, at dronning Margrethe I havde et jagtslot på Stensbjerg, bakken nord for byen Bybjerg (2a, 1872). På den langagtige ås Stensbjerg (også "Stænderbjærg"), skal der have været afgravet i tre terrasser, svarende til de tre stænder (2a, 1898), slottet skulle have været omgivet af en vold. (2c, 1928) nævner fundet af et fundament af en bygning på en længde af 64 fod og en bredde på 40 fod. Efter tradition bar stedet navnet: "Dronning Margrethes slot". (2e) uddyber traditionen omkring dronning Margrethe: "Men at dronning Margrethe har været der, det ved man, for hun havde sit jagtslot liggende på toppen af Stensbjerg. I min barndom kunne man se spor af slottet, for jorden deroppe var helt fuld af røde murstensbrokker". I fjerde udgave (2a, 1920), samt (8a) nævnes igen Dronning Margrethes Slot med en vold.

Fra ValdJb. II 217 ved vi, at der afholdtes et fredsmøde mellem danske og norske mænd på øen i 1293 i kong Erik Menveds regentperiode (1286 – 1319), (2a) – sandsynligvis på slottet på Stensbjerg, hvis det har været bygget på dette tidspunkt. ((2a) har tidligere nævnt, at dette møde skulle være henlagt til Halland, iflg. norsk historie?).

I fjerde udgave (2a, 1920), samt (8a) nævnes igen Dronning Margrethes Slot med en vold. Man har på stedet fundet fundamenter af en bygning, der har været ca. 20 meter lang og 12,5 meter bred og i hvis 1,5 meter tykke mure bestod af rå kamp og kalk med skarpt strandgrus. Mellem brokkerne er fundet kalksten tildannede i kvaderform, undtagen på den nedadvendte side. Efter noget uklare beretninger har borgen (jagtslottet), dvs. det jordareal der var indesluttet i fundamenterne, været ca. 2 m højt. Borgen var omgivet af en vold på alle sider. Rundt om volden på højdesiden var en transportvej på ca. 3 m bredde. Uden for denne skulle der igen være en ”transportvej”, der dog ikke gik helt rundt om anlægget – en beretning fra 1808 (8b). Man mente der kunne være tale om et ældre- og et yngre anlæg, men det var der ikke klare beviser for, derfor må det stå hen i det uvisse (8a, 8b).

På den østlige side mod den sydlige side af Stensbjerg fandt man i 1873 resterne af en gammel teglovn og mange brudstykker af røde munkesten, samt enkelte sten med ornamenter. Efter sagnet skulle teglsten til kirken, vurderet bygget i 11-1200 tallet, være blevet brændt her (8a). Iflg. (7) skulle kong Erik Menved med regentperiode (1286 – 1319) som den første i Danmark – have sikret tilvirkning af teglsten i større mængder, hvorfor tegloven på Stensbjerg må være en af de tidligste ovne i landet – hvis den har leveret sten til kirkebyggeriet. Placeringen af tegloven netop på Stensbjerg, kunne indikerer forarbejdning af teglsten til opførelse af (et evt. yngre anlæg) - jagtslottet på Stensbjerg som det primære. Er dette tilfældet kunne der have været benyttet byggemateriale fra sandudgravningen ved Kongshøjene i Gamløse, der bærer navnet ”Kongens hule”. Er dette tilfældet, er slottet bygget på 1200 tallet. Erik Menved var meget jagtinteresseret (7) og der var på tidspunktet et fremragende jagtrevir på Orø (3e).

I femte og nu sidste udgave (2a), gentager (2f, 1954) tidligere bemærkninger, men tilføjer: ”Der er nu ingen synlige bygningsspor på stedet”.

Som barn har jeg fået fortalt (3b, 1950’erne), at bonden på Stensbjerggården på et tidspunkt skulle bygge et svinehus og hentede byggesten fra ruinen på Stensbjerg. Degnen på Orø blev vred og prøvede at forhindre ham i det og sendte et brev til Nationalmuseet om sagen. Bonden øgede arbejdsindsatsen og inden Nationalmuseet reagerede var byggestene fjernet. Der var tale om store tilhugne kampesten der blev hentet fra ruinen, huset der ligger nord for hovedgården var stadig intakt i 1950’erne og ligger der givetvis endnu.

Den 14. september 1849 fandt en ung pige det betydeligste arkæologiske fund på Orø ved veststranden på Orøs nordspids – et fornemt værdifuldt relikviekors der kun kunne have forbindelse til samfundets øvre lag - nu benævnt Orø-korset. Korset var graveret på for- og bagside. Bl.a. står der OL AFC/VNVnCE, dvs. Olaf, Oluf eller Olav, det kunne være at Dronning Margrethes søn Oluf har tabt det under en jagt (2).

Det er den folkelige Oluf tradition der afspejler sig i stednavnene: gården Olufsminde og højen Kongshøj (2e). Der syntes også at kunne være tale om to andre kongesønner ved navn

Oluf. En beboer på Orø (3a) har imidlertid udtrykt tvivl omkring denne udlægning af navnet på gården Olufsminde, han har fortalt, at navnet måske skyldes, at der engang boede en bonde ved navn Oluf. Om højen Kongshøj (Kongens høj (5)) står oprindelsen omkring stednavnet tilsyneladende hen i det uvisse. Der har eksisteret to høje, en stor og en lille Kongshøj, imellem dem er der som tidligere nævnt en sandudgravning, en lavning i terrænet der bærer navnet ”Kongens hule”. Sagnet fortæller, at der her er opgravet sand benyttet til mureværket ved opførelse af kirken i 11-1200 tallet (8a). En gård i umiddelbar nærhed bærer navnet Kongshøjgård. Stednavne med forordet ”konge-”, er ensbetydende med kongeligt anlæg eller kontrolsteder.

Dronning Margrethe har lang tradition på øen. Den historiske kerne er, at hun pantsatte Orø, samt Holbæk og Merløse Herred til den 17. december 1375, til brødrene Nicolaus og Ericus Skeples. Disse to overlod samme år pantet til Henning Podebusk for hele 400 lødige mark. Herefter fremgår det at Orø på dette tidspunkt og vel også tidligere, blev betragtet som sammenhørende med Holbækegnen. Senere blev Orø betragtet som en del af Horns Herred (16)

De middelalderlige stednavne for Orø i relation til lokaliteter.

Det gamle stednavn Warthærø benyttet for øen i 1200 tallet peger tilbage i vikingetiden (2). Navnet kan udlægges som ”øen med vagtposten”. I middelalderen havde man bavnehøje beliggende med en vis afstand, det var bevogtede høje med opstabled brænde, hvor man ved afbrænding kunne signalere til hinanden hvis fjendtlige skibe var i farvandet, et effektivt varslingsystem. Som beskrevet ved fjendeangreb: ”De lod bavn brænde og budstikke gå” – efter den gamle skik at tænde bål på bavnehøje og lade en forbrændt vidjekvist gå fra hus til hus, for at kalde alle til landeværn (9). Den bevogtede bavnehøj med bålplads kaldes en ”warth”, man har en god argumentation for et samarbejde mellem warth’er på ”Orø” og tilsvarende på fastlandet, der var f. eks. to warth’er ved henholdsvis Isøre og Lynes (2g). Ser man her på øen mulige lokaliteter med relationer til at holde vagt, er der to lokaliteter med strategiske beliggenheder der kunne komme på tale:

Borrehoved i nord på bakken af et næs, matr. nr. 21. (Borre er et landsdækkende middelalderligt udtryk for ”borg”, i forskellige sammenhænge (5), hvilket indikerer der har ligget et forsvarsværk på stedet. Hoved er brugt som stednavn for et bestemt topografisk fremspringende punkt i terrænet, billedligt overført fra det menneskelige legeme (1)). Borrehoved antages at være tilknyttet borganlægget (jagtslottet) på Stensbjerg matr. nr. 14c. Der er ikke fundet spor af anlæg af nogen art på Borrehoved (8a, 1873).

Børret i syd ved gården af samme navn med en bakke på 23 meters højde. (”Børre” – en børre eller børret, er med Orø-udtalen en ældre sjællandsk dialektform for ordet ”borg” (2)). Fra disse to lokaliteter har man et fint udblik over Vestløbet i nord og Østløbet i syd. Alle skibe på gennemsejling kunne her overvåges for beskyttelse af øen og den sydlige beliggende egn omkring ”Holbæk”. Ved Børret har der ligget et voldsted til forsvar, sandsynligvis også et ved Borrehoved (2).

Umiddelbart syntes det ejendommeligt at have to varianter for borg-stednavnet på et lille geografisk område som Orø. Men det indikerer en tidsforskydning for oprettelsen af de to ”voldsteder”. Borre-navnet er udbredt over hele landet (Eks.: Øster Borre og Vester Borre på Møen der betegnes som to voldsteder, og Viborg hed i 1400-tallet Viborre). I 1870’erne blev Borrehoved i øvrigt kaldet ”Børhushage” af beboerne i området (8a), dvs. man i området har haft en udtale tæt på Børre-navnet. Børre-navnet er en ældre sjællandsk dialektform for borg - mere lokalpræget, der kunne give en formodning om, at voldstedet i Børret blev etableret noget tidligere end et sandsynligt voldsted ved Borrehovedet. (Et voldsted defineres som et mere eller mindre kunstigt jordanlæg, der i ældre tider har rummet en borg eller andet værk, der tjente i forsvarøjemed, de ældste voldsteder er fra oldtidens slutning eller tidlig middelalder (2b). (2h) definerer et voldsted som et kunstigt jordanlæg, der i ældre tid tjente som forsvarsanlæg. Det præciseres, at middelalderens voldsteder omfatter en mindre keglestub med plads til et tårn).

Borrehoved – i nord på gården af samme navn, matr. nr. 21, der har jord i området, er der ikke fundet spor af et voldsted i perioden 1890’erne -2005 (3d). Lokaliteten har kun en smal dækning i litteraturen (1, 5, 8a).

Børret – beliggende sydøst på øen med gården af samme navn, matr. nr. 6, med det tidligere voldsted har fået en bredere dækning i litteraturen (2, 2a, 2b, 2d, 3f, 8a, 8c, 5, 10, 14).

Voldstedet Børreklak.

I 1898 siges følgende (2a): ”På sydsiden af øen har ligget et hesteskoformet voldsted med grave udenom, der skulle have været tilflugtssted for en sørøver, Børre”. Samme voldsted nævnes en del år senere (2b) med navnet ”Børreklak” (”Børre” – en børre eller børret, er som nævnt en ældre sjællandsk dialektform for ordet ”borg”. Klak(k) er et ældre ord for forhøjning), dvs. borg/voldsted beliggende på en forhøjning (5). Beboere i området benævnte den i daglig tale som ”Klakket” (14). Der er skrevet om lokaliteten ”Børret” (2d): ”Herude ved kanten af skrænten hvor den var højest, jævnedes omkring 1870 en halvkredsvold, der hed ”Børreklak”. Og kritisk tilføjes der: ”Efter et par år tog Nationalmuseet sig dog sammen og lavede en tegning af volden efter det folk fortalte”. Sidstnævnte skal tages med forbehold – derom senere. Efter ældre beskrivelser skal voldstedet have været et usædvanligt anlæg, bestående af en halvcirkelformet vold med udenomliggende tør voldgrav, hvis ender løb umiddelbart ud til skrænten, og som omsluttede en stenbrolagt plads”. (14) benævner Børreklak som en borg fra oldtiden eller tidlig middelalder. Der er aldrig fundet murværk på stedet, men derimod tømmer i Jorden. Tilbage efter udskiftningen i 1802 ville bonden på gården Børret, på hvis jord Børreklak lå, fjerne nogle sten fra voldstedet. Men her gik det grueligt galt – om morgenen natten efter lå en hest og en ko halvkvalte i stalden, filtrede ind i deres tøjr. Men da de kom på benene igen var de raske. En advarsel! - bonden opgav at fjerne flere sten fra voldstedet (10, 14). Men hans barnebarn fortsatte mange år senere - hvorefter han fik problemer med sine følhopper, de kunne ikke længere føle ved egen hjælp. En enkel hoppe med føl, der ellers befandt sig vel på alle måder, lå en morgen stendød på marken med den ene bagsko i klemme ved grimen. Der boede trolldøj i Børreklak – når man om aftenen malkede køerne i nærheden, hørte man stemmer og tumleri deroppe. Og kreaturerne veg altid uden om stedet - de vidste bedre (10,14). Beboeren på gården i 1923, en ældre mand (3f), fortæller, at han ved fjernelse af voldanlægget fik frigjort ca. 2 Skp. Land (knapt 14000 kvadratmeter) til agerjord – og han stadig havde problemer med følhopperne, han fortæller: ”Så købte jeg for 10 år siden, i 1913, en hoppe med et ungt føl, den levede på gården i 22 timer – så døde den af forædning af kløvergræs. Sådan gik det i én uendelighed, men mærkværdigvis var det kun som følhopper at hestene slog fejl, de heste man anvendte som trækdyr blev ikke ramt af ulykker”. Men ellers afstod han fra at ville kommentere dette emne nærmere.....(14). Allerede i 1850’erne blev voldstedet Børreklak optegnet (8c), og der blev lovet ejeren af området 50 Rdl. fra regeringen for at lade voldstedet blive stående uberørt – et løfte der ikke blev overholdt (8a). Hvem af de to parter der ikke har overholdt løftet er uklart.

Dele beskrevet og genoptegnet i 1873-74 (8a).

Dele af beskrivelser og optegnelserne er oprindeligt fra 1850’erne (8c).

Volden dækkede et areal på ca. 6900 kvadratmeter, dens fyld der blev fjernet opgives at være 3900 læs mergelkasser. Dette fyld til dannelse af volden var en tydelig opgravning af den ca. 4,5 meter brede tørre voldgrav der omgav voldanlægget. Ved fjernelse af fyldet i volden fandt man på ca. den halve strækning i bunden en del forrådet træ og tang.

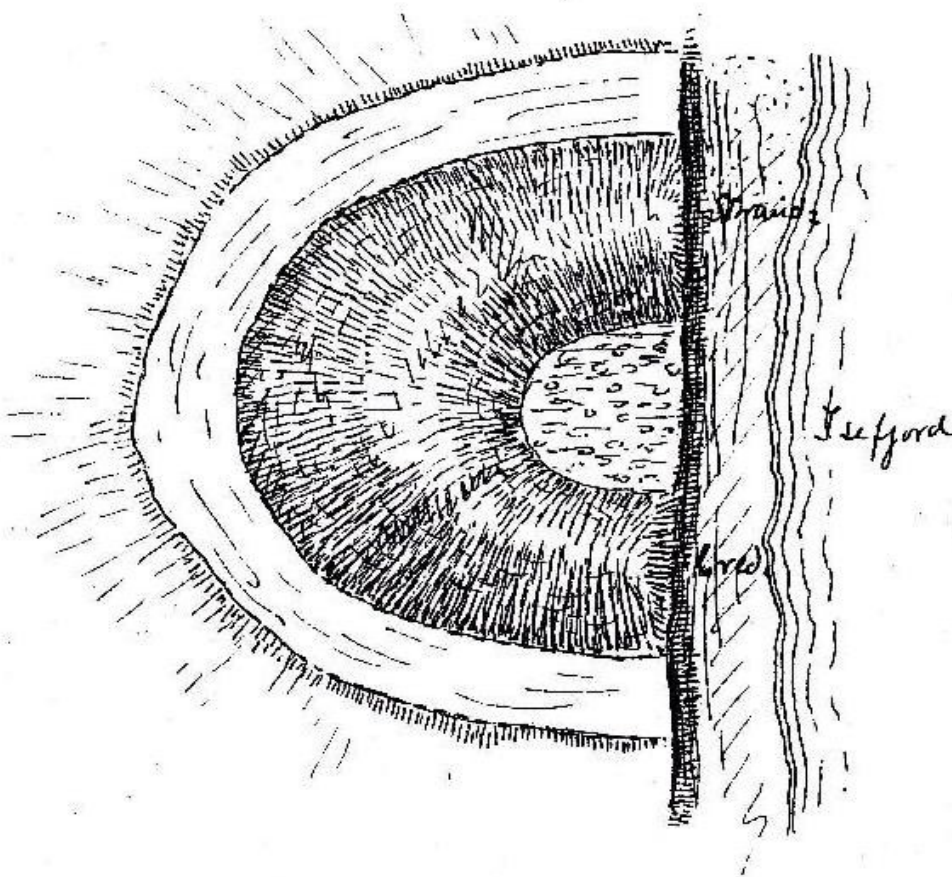
Der er intet fundet der kunne belyse anlægges alder.

Til trods for voldanlægget er jævnet med jorden, kunne dets plan og udstrækning tegne sig tydeligt, navnlig når der stod korn på området – 1873-74.

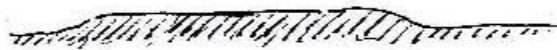
Pladsen indenfor volden - var ca. 35 meter bred i bueåbningen mod skrænten og ca. 30 meter i længden (modsatte led) og der var spor af at den oprindelig har været brostenbelagt.

Til voldens yderkanter - var voldstedet ca. 112 meter i bueåbningen og ca. 90 meter på den anden led.

Voldgraven omkring voldstedet – konstrueret som tør voldgrav, var ca. 4,5 meter bred og mundede i begge sider ud til den 23 meter høje skrænt.

Volden mod nordvest - var bredest på midten ind mod øen, hvor den også var højest, godt 3 meter. Ud mod siderne fra midterpartiet var højden 1,9 – 2,2 meter.

Tværsnit af volden – ca. 38 meter bred og 1,9-2,2 meter høj fra midterpartiet ud mod siderne. Midterpartiet ind mod øen var 3 meter højt og noget bredere.

Kildemateriale

1. Frederiksborg Amts Historiske Samfund.
Frederiksborg Amts Stednavne.
Udgivet af Stednavneudvalget.
H.H. Thieles Bogtrykkeri – København 1929.
2. Orø, historie og sagn.
Internettet med søgeordene:
Stednavne+Orø
2a) Etatsråd Trap (1858-1954, i fem udgaver: (Statistisk-topographisk beskr. af Kongeriget Danmark).
2b) Salmonsens.
2c) Achton Friis.
2d) Erik Aalbæk Jensen.
2e) Inger Varder.
2f) Hans Stiesdal.
2g) Max Vinner, Roskilde Vikingemuseum.
2h) Lademann.
3. Beboere på Orø m.m.
3a) Henrik L.S. Larsen (1890-1984) m. stor kendskab til lokalhistorie.
3b) Laurits P. Larsen (1897-1978).
3c) Fæstebreve bønder Hestebedgaard m. fl. , Orø / Roskilde Domkirke.
3d) Jørgen Frederiksen (1929-) tredje generation på gården Borrehoved.
3e) Harald Petersen (1913-2010) m. stor kendskab til lokalhistorie.
3f) Christen Jensen (----) Børret.
3g) Carsten Roug (1943-) m. stor kendskab til lokalhistorie.
4. Institut for stednavne.
Afdeling for navneforskning.
Lektor, mag. art. Bente Holmberg.
5. Stednavneordbog, 2. udg. Gyldendal 1994.
Bent Jørgensen.
6. Stednavneudvalget (etableret 1910).
Stednavneudvalgets retskrivningsliste.
<http://levende.kms.dk/su/sunavn.htm>
7. Danmarks Historie.
Erik Arup.
8. Nationalmuseet.
Topografisk Arkiv.
Forsknings- og formidlingsafdelingen.
Danmarks Middelalder- og Rænæssanceenhed.
Else Rasmussen.
8a) H. Petersen, 1873-74 – Afskrift af herredsbeskrivelsen – Horns Herred – Frederiksborg Amt.
8b) Børresen 1808.
8c) En Krigsråd (Schmidt?), 1850'erne - fra København.
9. Gyldendal og Politikens Danmarks Historie 5 (s.175).

10. Politikens Håndbøger.
Danmarks småøer.
Poul Henrik Harritz.
11. Danske Konger og Dronninger.
Palle Lauring.
12. Voldsteder i Danmark.
Connie Jantzen og Rikke Agnete Olsen.
13. Holbæk Amts Venstreblad, 10. februar 2006.
Sproghjørnet v. lektor Steen Laursen.
14. De danske øer – anden udgave 1962.
Achton Friis.
15. Fra Frederiksborg Amt - Aarbog for 1936.
Udgivet af Frederiksborg Amts Historiske Samfund.
15a) Pastor Østerild.
16. Richart Hansen
Hestebrøndens venner.

Tillæg.

Diskussion.

Når man får samlet et materiale og sætter den enkelte oplysninger op mod hinanden, er det fristende at konkludere og kommentere nogle iøjnefaldende forhold i højere grad, end det jeg har noteret. Man skal være yderst forsigtig – for at undgå fejlagtige vurderinger. Samtidig er jeg lidt stramt bundet til overskriften i materialet – forhold og baggrunde for stednavne for lokaliteter på øen – og skal derfor undlade, selv om det er fristende, at bevæge mig uden for netop dette område med notering af oplysninger, ellers bevæger man sig væk fra sagens kerne og det bliver for rodet!

Her er nogle af disse forhold jeg har undladt at tilføje materialet:

Der er ikke i litteraturen noget konkret om hvilken rolle Slottet på Stensbjerg, voldstedet Børreklak eller et forsvarsværk ved Borrehoved har haft i forbindelse med forsvar af øen. Men man har ikke etableret sådanne forsvarsværker uden der har været fare for liv, helbred og gods.

I det nuværende Danmark kender man omkring 1000 voldsteder fordelt på strategiske steder, hvor kun et fåtal kan spores tilbage til vikingetiden og endnu ældre. De store borge blev opført af kongemagten, bisperne og stormænd, sidstnævnte var mere befæstede gårde med jordtilliggende, samt voldsteder til beskyttelse under angreb. De første middelalderborge opstod i 1100 tallet, man mener de blev mere udbredt over landet efter midten af 1200 tallet på grund af ufred med udlandet, og i stort omfang indlandet. Ved nogle forsvarsværker udnyttede man de forhåndenværende naturforhold bedst muligt, f.eks. ved sø, moser eller skrænter. Sjælland lå midt i riget og det gik hårdt ud over landet i 1100 tallet og de næste par hundrede år. Specielt vendernes hærgning af sjælland og øerne gjorde, at der var hårdt brug for disse forsvarsværker (12).

Kong Erik Menved (1286-1319) lå i krig med den norske konge, der sammen med den fredløsdømte Marsk Stig, hærgede de danske kyster – ikke mindst på Sjælland. Forsvaret af landet tærede hårdt på landets og kronens midler, og da han endeligt sluttede fred med disse fjender, brugte han penge på krig i Sverige og på den tyske Østersøkyst. Hans indtægter blev indskrænket, idet han pantsatte mere og mere krongods, og de øgede skatter han pålagde folk i landet rejste folk til oprør, som han hårdt slog ned med lejetropper (11). Det var medvirkende til som nævnt, at Erik Menved fra slutningen af 1200 tallet begyndte at pantsætte endnu flere kronbesiddelser til stormænd i ind- og udland, bl.a. til to holstenske grever. Da hans efterfølger Christoffer den anden (1320-1326, 1330-1332) kom til, var pantsættelsen af krongodset så omfattende at han mistede autoritet, hvilket førte til kongemagtens totale sammenbrud i perioden 1332 til 1340 (11). Panthaverne, ikke mindst de tyske, havde folk siddende på borgene i de udpantede områder for opkrævning af skatter af befolkningen. Disse skatteopkrævere tog i områder hårdt fat i deres gerning – efterhånden udviklede det sig på steder til rene røverbander. Denne usikkerhed og kaos i landet var hovedårsagen til udviklingen af voldsteder – i høj grad for beskyttelse mod landets indre fjender (7).

Befolkningen, ikke mindst de danske stormænd, var trætte af det kaos der herskede i landet, og da en ung mand ved navn Valdemar trådte frem og erklærede sig som arving til den danske trone, var det med accept af de danske stormænd. Han blev kendt som Valdemar Atterdag (1340-1375). Han var en moden og klog ung mand, der giftede sig med søsteren til en hertug i Sønderjylland, der havde Nørrejylland og Himmerland i pant. Som medgift fik Valdemar overdraget disse områder, og da befolkningen ikke var så forarmede her, kunne han inddrage skatter i et omfang, at han kunne udruste en mindre hær for beskyttelse af landet. Med handlekraft som kup, indløsninger af pant, fejder og forhandlinger overtog han igen en stadig større andel af de tidligere kronbesiddelser (11). Han byggede store borganlæg til beskyttelse for udefra kommende fjender. I ly af den fred kongemagten kunne sikre, flyttede folk der havde befæstet sig, ind fra sump og mose tilbage til samfundet og stormandens befæstede bolig blev igen til en gård (12).

Valdemar Atterdags efterfølger var den 5-6 årige dattersøn Oluf, der fik moderen Margrethe, der var yngste datter af Valdemar, som formynder. Efter hans død som 17 årig, blev moderen monark som Dronning Margrethe I (1387-1412). Hun var i besiddelse af samme handlekraft og klogskab som faderen, og skabte stor respekt omkring sig. Hun fik nedlagt en del private borge og løskøbte udpantede områder (11, 12).

På Holbæk Slot hænger plancher der fortæller, at i Margrethe I's tid var Tveje-Merløse, Holbæk Slot og Orø udpantet til to navngivne tyske stormænd. Det er ikke nævnt i historiebøgerne, men hvad det indebar for Orø kan sikkert efterforskes mere lokalt.

Dronning Margrethe I regerede som nævnt (1353-1412), og hun fortsatte med at rydde op i fortidens kaos af pengelån hos danske stormænd og den tyske adel og dermed pantsætning af landområder inde for rigets grænser. I forbindelse med Erik af Pommers kroning i 1396, havde Margrethe I, som en understregning af at nu var Kronen fuldt retableret, udstedt en forordning der forbød stormænd at bygge nye borge. Både hun og hendes far havde med henholdsvis lov og sværd i hånd fået inddraget og nedrevet mange private borge. Hun havde overdraget en del af disse borge til kirken med pligt til at rive bygningerne ned, med det formål at skabe ro inden for landegrænserne (12).

Under variationer i stednavne side 1, ser man fra 1268 til 1320 variationer for stednavnet Warthærø hvor forleddet warth- er det gammeldanske ord for "vagt, vagtpost eller vagtmand". År 1370 er der sket en – måske bevidst - ændring af stednavnet til Vatherø og 1375 Warderø, der iflg. tekst side 1 (1) på gammeldansk betyder Varde "Stendynge eller stillads til mærke – eller sømærke, side 2 (5). Det var netop på tidspunktet hvor der blev nedrevet mange private borge i landet, at stednavnene Vatherø og Warderø for øen bliver nævnt. Borgene på øen har måske mistet deres funktion og nedlagt eller nedrevet, og da Varde og Warder betyder stillads, stendynge, stillads til mærke eller sømærke, kunne man forestille sig der i stedet var blevet etableret landkendingsmærker på øen for skibe, i forbindelse med navigering uden om lavvandsområder.

Det fremgår at Erik Menved (1286-1319) havde forbindelse til Orø. Han var meget interesseret i jagt og havde en række småøer under kronen som jagtområder. Han interesserede sig også for hesteavl og havde stod af heste der levede frit på disse øer (7). Orø var placeret i den centrale del af landet og var en del af Krongodset, hvorfor man kan forestille sig han, ud over jagt, også havde hesteavl på øen.

Materialet her er fra det lettere tilgængelige stof fra historiebøger med supplerung af ekspertviden på områder. En med interesse for Orø's historie - med kendskab til gamle dokumenter - kunne professionelt uddybe de historiske fakta i et langt større omfang.